

slovenský národopis

4 | 21

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ
AKADÉMIE VIED 1973

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

STÚDIE

- Adam Pranda: K problematike štúdia etnických procesov v ZSSR 2. časť — — 477
 Ján Botík: Enkláva a diaspora ako zvláštne formy spoločnosti ľudí — — 495
 Mária Kosovová: Magické usmrčovanie protivníka na diaľku — — — — 513
 Jozef Minárik: Anonymná próza v rukopisných zborníkoch v 18. a 19. storočí — 535

MATERIÁLY

- Zuzana Šalingová: Konštrukcia a súpis zvoníc na Slovensku — — — — 553
 Marta Komorovská: Formy vzájomnej pomoci v minulosti a dnes — — 573
 N. A. Kondrašov: Štyri rozprávky z Liptova zapísané Jánom Kalinčiakom — 579
 Iva Heroldová: Slovenská vánočná hra u jugoslávskych Čechů — — — — 591

DISKUSIA GLOSÝ

- František Miko: Rozbor folklórneho textu Soňa Kovačevičová: O stave prác na etnografických atlasoch v Československu — 605
 613

ROZHLEDY

- Ján Michálek: Profesor Rudolf Bednárik sedemdesiatročný — — — — 617
 Materiály zo seminára o doterajších výsledkoch etnografického štúdia ľudového staviteľstva v Československu — — — — 620
 Jaroslav Kramář: O významu a smyslu etnokartografické práce v súčasnej dobe
 Josef Vařeka: Současný stav a výsledky etnokartografického studia lidového stavitelství v Čechách — — — — 624
 Václav Frolc: Vztah základních složek lidového domu na Moravě a ve Slezsku ve světle etnokartografického studia — — 627
 Soňa Švecová: Problém výberu prvkov ľudového staviteľstva pre mapovanie — 634
 Jiří Langer: Stavební materiál a konstrukce v lidovém stavitelství na Těšinsku
 Jan Souček: Materiál a konstrukce v lidovém stavitelství na Slovácku — — — — 646
 Stanislav Horvát: Výsledky etnografického výskumu ľudového staviteľstva v oblasti povodia Bebravy — — — — 656
 Trádie ľudovej kultúry v živote socialistickej spoločnosti (Adam Pranda) — — — — 657
 Odborný seminár pracovníkov knižnično-informačnej siete SAV (Elena Prandová) 657

Studentská vedecká súťaž na Filozofickej fakulte UK (Gabriela Námerová — Peter Marák) — — — — — 660

RECENZIE A REFERÁTY — — — — 662

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

- Адам Пранда: К проблематике изучения этнических процессов в СССР. 2 часть 477
 Ян Ботик: Анклава и диаспора как особые формы человеческих общностей — 495
 Мария Косова: Магическое убивание противника на расстоянии — — — — 513
 Йозеф Минарик: Анонимная проза в рукописных сборниках 18 и 19 вв. — — 535

МАТЕРИАЛЫ

- Зузана Шалингова: Конструкция колоколов в Словакии и их опись — — — — 553
 Марта Коморовска: Формы взаимопомощи в прошлом и настоящем — — 573
 Н. А. Кондрашов: Четыре сказки из Липтова, записанные Яном Калинчаком — 579
 Ива Герольдова: Словацкая рождественская игра у югославских чехов — — 591

ДИСКУССИИ

- Франтишек Мико: Разбор фольклорного текста — — — — — 605
 Соња Ковачевичова: О состоянии работ над этнографическими атласами в Словакии — — — — — 613

СООБЩЕНИЯ

- Ян Михалек: Семидесятилетие проф. Рудольфа Беднарика — — — — — 617
 Материалы семинара о результатах этнографического изучения народного зодчества в Чехословакии — — — — — 620
 Рецензии и рефераты — — — — — 662

INHALT

STUDIEN

- Adam Pranda, Zur Problematik des Studiums der ethnischen Prozesse in der UdSSR, 2. Teil — — — — — 477

Na 1. strane obálky: Rad zrubových domov v Ružomberku-Vlkolínci. Farebná snímka Fr. Šlachta

Auf der Vorderseite: Reihe der Blockhäuser in Ružomberok-Vlkolínek. Farbphoto von Fr. Šlachta

MAGICKÉ USMRCOVANIE PROTIVŇÍKA NA DIAEKU (Rozbor úkonu imitačnej mágie)

MÁRIA KOSOVÁ
Národopisný ústav SAV, Bratislava

Komplexná náuka o človeku a jeho kultúre, či ju nazývame etnológiou, či kultúrnou a sociálnou antropológiou, novo a naširoko chápaná je vo svojej predmetnej podstate poznačená principiálnou jednotou, ale v interpretácii diferencovanou metodológiou.

Od čias objavenia fonológie v jazykovede¹ (čo má pre humanitné vedy tú istú úlohu metodologického reformátora ako jadrová fyzika pre prírodné vedy²) a potom čo sa fonológia ako presná veda pripojila³ ku skupine vied vychádzajúcich z fyziky a fyziológie ku kybernetike a teórii informácií — vedecké bádanie si osvojuje nové metódy a určuje si ani nie natoľko nové predmety bádania, ale usiluje sa o novú logiku interpretácie, čím neruší, ale len obnovuje a dopĺňa tie poznatky, ktoré bolo možné dosiahnuť, aj keď nie dokonale, tradičnými bádateľskými prostriedkami.

Korene tejto novej lingvistiky s jej podstatnou črtou znakového chápania siahajú oveľa ďalej do minulosti. Pred 12. storočiami vypracovala stoická filozofia koncepciu

i terminológiu doktríny podvojného charakteru akéhokoľvek znaku. Toto chápanie stalo sa potom jadrom stredovekej filozofie reči, jazyka. Malo teda vedecké myslenie stredoveku v tomto odbore svoju hĺbku, šírku i rozmanitosť. V novom svete sa učenie o znakoch spája s neobyčajnou osobnosťou vedca Ch. Peirca.

Charles S. Peirce (1839-1914) vo svojom diele *O novom zozname kategórií* (1867), vydanom vlastne až v 30. rokoch n. st. Americkou akadémiou vied r. 1903 rezumoval: „Pokiaľ viem, som pionierom alebo skôr prvým prospektorom, ktorý upravuje a preráža cestu tomu, čo nazývam semiotika, t. j. veda o podstate a základných druhoch významov, značení (semiosis); myslím, že táto oblasť je príliš obsiahla a úloha pre toho, kto začína, nesmierna.“ Peirce si vysoko vážil skúsenosti antických a stredovekých logikov, mysliteľov najvyššieho stupňa a budoval na ich jemnom myslení.⁴

Koncom minulého storočia je obhájcom podobnej disciplíny švajčiarsky lingvista Fr. de Saussure.⁵ Rozpracovávaúc teó-

¹ TRUBECKOJ, N. S.: Grundzüge der Phonologie. Trauvaux du Cercle linguistique de Prague, 7, 1939.

² LÉVI-STRAUSS, C.: Anthropologie structurale. Paríž 1958, s. 45.

³ JAKOBSON, R. V.: Parížske rozhovory o strukturalizmu. Praha 1969, s. 34.

⁴ Porov. JAKOBSON, R.: K výzkumu podstaty jazyka. In: Slovesné umění a umělecké slovo. Praha 1969, s. 33 n.

⁵ de SAUSSURE, Fr.: Cours de linguistique générale. Ženeva 1916.

riu novej lingvistiky na princípe znaku, postuloval všeobecnú vedu, od ktorej očakával vysvetlenie podstaty znakov a zákonov, ktorými sa riadia. Túto vedu nazval semiológia. Chápal ju ako všeobecnú vedu o znakoch a lingvistika sa mala stať len jej časťou. Platí však dialekticky, že každý semiologický systém sa spája s jazykom. A tak je semiológia v základe poplatná jazyku, lebo práve jazyk existuje vo všetkých jazykoch (jazyk gestuálny, jazyk odevu, filmu, architektúry, tanca, fotografie atď.). Jazyk predstavuje exemplárny semiologický systém.⁶ Nová interpretácia, založená na logike vzťahov, týkajúca sa samých princípov poznania, zaberá čoraz väčšie priestory prírodných i humanitných vied.⁷

Dôvodom príklonu etnológa k semiologickému skúmaniu poznávaných javov je predovšetkým fakt, že kultúrne spoločenstvá od živočíšnych najpodstatnejšie odlišuje jedna skutočnosť — a práve ona vyžduje odlišnú logiku interpretácie — a tou je pozícia, ktorá v systéme kultúrneho spoločenstva patrí jazyku a tvoreniu významu.⁸ Vzťah medzi znakom a zmyslom je v oblasti poznania pre človeka jedným z najdôležite-

ších problémov. Z hľadiska semiológie som sa pokúsila o analýzu jednej praktiky imitačnej⁹ mágie, a to usmrcovanie protivníka na diaľku.

Magické usmrcovanie protivníka na diaľku prostredníctvom gesta alebo zastupujúceho predmetu (hlinená, vosková figurka, šlapaj protivníka, obraz, plameň sviečky ap.), sprevádzané magickým slovom, predstavuje jeden z univerzálnych znakov v mágií. Od paleolitu po súčasnosť rieši si človek istú situáciu zo sféry emocionálnej — totiž zničenie protivníka — v zásade rovnakým spôsobom, vo všetkých geografických oblastiach, ako aj na najrozličnejších stupňoch spoločenských formácií.

Východiskom analýzy bolo synchronne preskúmanie úkonu imitačnej záškodnej mágie, ako som ho poznala počas terénnych výskumov v r. 1947—1948 na severnom Slovensku, v drotárskych obciach Veľké Rovné a Kolárovice (okr. Žilina). Tam v prostredí ťažkých a neriešiteľných ekonomických pomerov, ktoré väčšinu mužov nútili odchádzať za prácou do sveta,¹⁰ zakorenila sa predstava a z nej presvedčenie, že každá žena má osudom určeného muža „o-

⁶ V tomto tvrdení prihliadam k jazykovej koncepcii lingvistu L. HJELMSLEVA: O základoch teórie jazyka. Praha 1972.

⁷ Porov. HRUŠOVSKÝ, I.: Niektoré otázky filozofické dneška. Filozofia, 1971, s. 234 n. Autor cituje správu zo zasadnutia Prezídia AN SSSR, ktoré prediskutovalo práce vedeckej rady o komplexnom probléme: Filozofické otázky súčasnej prírodovedy. — MELETINSKIĽ, E. — SEGAL, D.: Structuralisme et sémiotique en U.R.S.S., Diogenes 197, s. 94—117. — Vo Francúzsku medzi najvýznamnejších predstaviteľov patria R. Barthes, J. Greimas, J. Kristaeva, Tz. Todorov, E. Benveniste a i. — Vyčerpávajúcu bibliografiu poľských semiotických prác podáva zborník Studia z historii semiotyki. Warszawa, Wrocław, Kraków, Gdańsk 1971, s. 302. — V Rumunsku strediskom etnologických bádání orientovaných semiologicky je Institutul de etnografie și folklor v Bukurešti. — V maďarskej etnológii novú interpretáciu predstavuje najmä dielo V. Voigta, v USA práce A. Dundesa, D. K. Wilgusa a i. V Československu metódami semiotiky pracujú skôr jazykovedci a literárni teoretici; v etnológii sa aspekt semiológie pre-

javuje v poslednom čase v niektorých prácach folkloristov.

⁸ Porov. CUISENIER, J.: Méthodes avancées des données ethnographiques Européennes et applications de l'informatique. I. Kongres SIEF, Paríž 1971 (prednáška).

⁹ V používaní termínu imitačná mágia prikláňame sa k úzu, ktorý nachádzame v dielach MOSZYŃSKÉHO, K.: Kultura ludowa. Słowian II/1, Warszawa 1967 i u TOKAREVA, S. A.: Rannije formy religii. Moskva 1964; tento termín považujeme za vhodnejší ako zaužívané Franzero-vo označenie homeopatická mágia.

¹⁰ Obraz sociálno-ekonomických pomerov Kysúc najdôkladnejšie podal PRANDA, A.: Príčiny vzniku a rozvoja doplnkových zamestnaní na Kysuciach. Slovenský národopis, 13, 1965, s. 431—482; 14, 1966, s. 3—64. — HIRNER, A.: Odchádzanie obyvateľov z Kysúc za prácou a sociálny systém Kysúc. Bratislava 1969. — PAVLÍK, A.: Vývin drotárstva na severozápadnom Slovensku do prvej svetovej vojny. Univ. Comeniana Facultas paedagogica Tyrnaviensis. Spoloč. vedy, História 1, 1968, s. 69—133.

súdenca“, z čoho vyplývalo tradíciou uvedomované si právo uchádzať sa o neho, aj keď to bol podľa lokálneho termínu „živej ženy muž“. Ak niektoré dievča, vdova alebo žena, ktorej muž sa dlhý čas nevracal zo sveta domov, zistila veštbou u „vedomkyne“ (ženy zaoberajúcej sa liečením a čarovaním, inak nazývanej aj „múdra babka“), že jej „osúdencom“ je ženatý muž, začala sa ho pomocou vedomkyne, ale niekedy aj sama domáhať. Postup praktiky prezradila mi počas výskumu v r. 1947 práve takáto vedomkyňa z Veľkého Rovného, ktorá bývala častejšie mediátorom tohto magického úkonu. V jej dome v podvečer alebo v noci urobili figúru zo slamy a obliekli na ňu nejaké kusy odevu. Nedožvedela som sa, či bolo podmienkou, aby aspoň kus z odevu patrilo k vyhliadnutej žene. Figúru pomenovali menom obeť. Počas dialógu, v ktorom mediátor pichajúc ihlicou do figúry, kladie otázky: Kto ochorel? Koho pichá? Ku komu ide kňaz? Kto zomrel? Komu zvoní? Koho kladú do hrobu? — zainteresovaná osoba uvádza v odpovedi zakaždým meno obeť. Otázky sa súčasne spájajú s gestualitou: s figúrou sa narába ako s chorým, potom umierajúcim a pochovávaným človekom. Verí sa, že obeť v ten istý čas pociťuje to, čo sa deje so zastupujúcim objektom. V kolektíve je tak mocne zakorenená viera v existenciu a účinnosť tejto magickej praktiky, že len čo sa niektorá žena začne náhle fyzicky zle cítiť, pripisuje tento svoj stav „moreniu“, totiž, že nejaká iná žena usiluje sa získať jej muža, odstraňuje ju zo sveta „morením.“ Počas výskumu r. 1948 v Kolároviaciach bola som svedkom, že bolo naozaj potrebné odvieŕť na psychiatrické liečenie ženu, ktorú až do kritického stupňa

¹¹ CANNON, W. B.: „Woo-doo“ Death, American Anthropologist, 1942 porov. LÉVI-STRAUSS, C.: Structurale Anthropologie (nem. prekl.) 1967, s. 183 n.

opanovala predstava, že sa takýmto spôsobom útočí na jej život.

Keď si totiž obeť uvedomí, že je ohrozená morením, môžu sa u nej dostať psychosomatické poruchy. Tieto poruchy psychických mechanizmov, zasahujúce aj sféru fyziologickú a biologickú a končiacie často aj smrťou, analyzoval Američan W. B. Cannon.¹¹ Podobné poznania uvádza sociológ St. Chodak, ktorý v rozbo-re čarodejníc-kých organizácií v Afrike a ich praktík uvádza prípady, ktoré boli vysvetliteľné práve psychosomatickými poruchami. Chodak píše: Prípady ochorenia, ba i smrti, vyskytujúce sa v rozličných spoločnostiach afrických, ale aj iných s obdobným typom spoločenskej štruktúry a na podobnom stupni kulturného rozvoja predstavujú telesné zmeny vyvolané určitými psychickými stavmi. Každému emociálnemu stavu zodpovedajú v organizme zmeny fyziologické a biochemické. Tieto zmeny majú funkčný charakter a trvajú tak dlho, ako trvá konkrétne emocionálne napätie. Reakcia organizmu rôznych ľudí na nepriaznivé vonkajšie činitele alebo psychické stavy nie je úplne identická. Patologické následky emócií môžu byť rozličné a závisia okrem iného od osobných dispozícií, od typu kultúry i od spoločenskej tradície.¹²

V Kolároviaciach pri uvedenom prípade morenia r. 1948 ľudia mlčali. Mnohých z nich ovládlo tradičné vedomie a „skúsenosť“, ktorá potvrdzovala, že žena, ktorú „morili“, musela podľahnúť tomuto mocnému kúzlu. A keďže aj fyzická existencia postihnutej sa nevládala protiviť tradičnému sociálnemu rozhodnutiu — podľahla psychicky predstave moci kúzla namiereného voči nej. Potvrdil sa i v tomto prípade zná-

¹² CHODAK, Sz.: Kapłani, czarownicy, wiedźmy. Warszawa 1967, s. 91 n.

my fakt, že účinok mágie implikuje viera v mágiu. Pretože však prípad sa stal v čase a v prostredí, kde popri tradičnom vedomí komunity súčasne už existovalo vo väčšej miere vedomie s trendom k objektívnemu vysvetleniu faktov, postihnutej žene sa dostala lekárska pomoc.

Počas výskumov v r. 1947 a 1948 zaznamenala som v skúmaných obciach z dávnejších spomínaní informátorov prípady, keď sa postihnutá žena obracia o pomoc k inej „vedomkyni“, ktorá mala účinok „morenia“ zrušiť.

Spoznajúc fungovanie javu imitácie mágie — usmrcovanie na diaľku — v syntagmatickej reťazi, t. j. v istom čase, na jednom mieste orientovala som sa na sledovanie jeho výskytu v čo najširších časových a priestorových vzťahoch. Na tento so zámerom vybraný materiál pokúsím sa uplatniť postupy semiotickej analýzy. Pritom treba súčasne konštatovať, že záznamy magických praktík v etnologickej literatúre neposkytujú vždy dostatok údajov potrebných na analýzu.

V základnom chápaní mágie prihliadam k *Levi-Strausovej* definícii, podľa ktorej mágia predstavuje sústavu prostriedkov *z n a k o v e j* povahy, ktorou disponuje kolektív vykonávateľov v istom čase a prostredí,¹³ jej realizácia má podobu metafory. Úkon magického usmrcovania na diaľku chápem ako *z n a k*, tvoriaci spolu s inými sociálnymi znakmi *s y s t é m*, v ktorom funguje konkrétny *p r o c e s* tohto symbolického usmrcovania v istom prostredí a čase. Úlohou analýzy bude zistenie systému a rekonštruovanie fungovania procesu magického usmrcovania, pričom tento jav chápem na rovni dialektiky, ktorá je pochopiteľná

vtedy, keď úkony redukuje na ich štruktúrne elementy.

Klasická saussurovská definícia znaku znie: znak je nerozlučná jednota vzťahu dvoch zložiek:

1. zložky označujúcej, ktorá tvorí plán výrazu (formálne zložky), čiže je materiálnej povahy (spôsob odstránenia protivníka),

2. zložky označenej, ktorá tvorí plán významu (obsahové zložky); je pochopiteľná, čiže je psychickej povahy a je sprostredkovateľom materiálnosti (v mágii: úmysel likvidovať protivníka).

Významovú a výrazovú zložku nemožno chápať po sebe, ale v korelácii, čo ich spája, čiže v znaku, ktorý je asociačným celkom oboch zložiek.¹⁴

Vzťah medzi týmito zložkami sa týka objektu rôznych stupňov, a preto nejde medzi nimi o rovnosť, ale o ekvivalenciu — v mágii medzi dosiahnutím smrti protivníka a spôsobmi vykonania je vzťah ekvivalencie.

Systém označovania sa skladá, ako sme uviedli, z plánu výrazu a z plánu obsahu; to platí pre základný semiologický systém, ktorým je jazyk. V semiologickom systéme mágie je situácia zložitejšia. Kým slovné znaky vytvárajú jednoduchý (základný) systém tzv. plán denotácie, všetky ostatné semiologické systémy vytvárajú zložité, tzv. plány konotácie. Konotovaným systémom označuje *Barthes*¹⁵ taký systém, ktorého plán výrazu je tvorený systémom označenia. Konotácia sa veľmi úzko dotýka etnológie. Aj magické úkony predstavujú konotované znakové systémy, používajú totiž pri svojom konštituovaní už hotové štruktúry.¹⁶

¹³ LÉVI-STRAUSS, C.: *La pensée sauvage*. Paris 1962, s. 18 n.

¹⁴ Porov. chápanie znaku v denotovanom a konotovanom systéme u *BARTHESA*, R.: *Mythologies*. Paris 1957.

¹⁵ Tamže, s. 112 a Nulový stupeň rukopisu (čes. prekl.) Praha 1967, s. 123 n., kde Barthes vychádza z lingvistickej koncepcie L. Hjelmsleva.

¹⁶ LÉVI-STRAUSS, C.: c. d., s. 26 (pojem *bricolage*).

Trojdimenzionálna schéma jazykového znaku

je podstatou znaku aj v mágii, lenže v zmysle akéhosi zasunutia¹⁷ jedného semiologického systému (pôvodne jazykového) do druhého semiologického systému (magického). Grafické znázornenie tohto zasunutia:

1. označujúce	2. označené
3. znak	

jazyk	}	1. označujúce plán výrazu	2. označené plán významu	II. označené
		3. znak I. označujúce		
magický úkon	}	III. znak		

Znak v mágii implikuje vo svojej označujúcej (výrazovej) zložke už predtým existujúci znak, ktorý má svoju výrazovú i významovú zložku. (Kód verbálny, gestuálny, inventár predmetu ap.). Je teda vzhľadom na jazykový znak a jeho denotovaný systém širším pojmom, semiologicky vyjadrené nadobúda širší význam — význam konotovaný.¹⁸ Naproti jazykovému znaku, magicky znak má charakter sekundárneho semiologického systému, stavajúceho na semiologickej reťazi, ktorá existovala už predtým. Teda to, čo v základnom denotovanom jazykovom systéme je globálnym znakom, v konotovanom systéme (napr. mágie) tvorí len výrazovú zložku, ku ktorej pristupuje ekvivalentná významová zložka.

Do pojmu konotácie magického znaku patrí všetko, čo tvorí magický úkon: univerzum, aktanti, čas, predmety, scenéria, psychosomatické pôsobenie ap.

Úlohou bádateľa je nezamerať sa ani na formu ani na „obsah“ znaku, ale osvetľovať ich vzájomný ustavične dynamický vzťah, proces, ktorý spája dve zložky znaku (zobrazované, zobrazujúce) čiže problém označenia (signifikácia), významu, zmyslu, prostredníctvom ktorého človek „homo significans“ dáva zmysel veciam.¹⁹

Súvzťažnosť systému a procesu je základným poznaním semiológie: každý proces totiž predpokladá systém.²⁰

Charakter etnologického materiálu je priam privilegovaným materiálom pre semiologické rozbory.²¹ Vo svojej podstate predstavuje väčšinou synkretické substancie. Aj analyzovaný úkon magického usmrčovania na diaľku je súhrnom rôznych substancií a foriem: vyskytuje sa tu slovo, gesto, hmota, aktanti, dej sa koná v čase a priestore.

¹⁷ BARTHES, R.: *Mythologies*, s. 114.

¹⁸ Porov. k tomu LOTMANOV pojem „vtornyje modelirujuščie sistemy“ (Trudy po znakovim sistemam. Tartu III, s. 142. Ďalej o tom MELETINSKIĀ, B. — SEGAL, D.: c. d., — KRAUSOVÁ, N.: *Sovietska semiológia (semiotika) a jej vplyv na*

súčasnú literárnu teóriu. Slovenská literatúra, 18, 1971, s. 283 n.

¹⁹ BARTHES, R.: in: KRAUSOVÁ, N.: *Príspevky k literárnej teórii*. Bratislava 1967, s. 206.

²⁰ MERLEAU-PONTY: *Signes*. Paris 1960, s. 115.

²¹ MELETINSKIĀ, E.: c. p., s. 108.

Geografický priestor	Čas výskytu výkomu	Motivácia	Spôsob úkonu plán výrazu	Účel plánu významu	Zmysel významovosť	Kód výrazový ves-bôhny tuálny	Forma výrazu tvar / materiál	Aktanti adresát, mediátor, objednávateľ; pomocníci, zainteresovaná osoba	Čas konania čas účinku	Kategória znaku: ikona, index, symbol	Literatúra
1	Francúzsko, Španielsko, paleolit. jaskyne		kresby zvierat so stopami podnutí kopijou, šípm	zničiť subjekt zničením náhodného objektu		?	kresba figúra šíp, kopije	mediátor pomocníci	deň následnosť	ikona / symbol	Pertold: 13
2	Austrália	hospodárska	tanec mladíkov okolo obrazu klokanu v piesku, do ktorého vrhajú kopije	dtto		+	kresba	mediátor pomocníci	predvečer lovu následnosť	symbol ikona /	Lips, 224
3	Austrália		pantomimické napodobenie zabíjania	zničiť subjekt zastupujúcim gestom		?	-	mediátor pomocníci	predvečer lovu následnosť	symbol	Lips, 224
3a	Austrália		čarodejník zasiahne „podobu“ zvierata šípm pri svojej ehate	dtto	úspech lovu	+	figúra	mediátor	predvečer lovu následnosť	ikona / symbol	Lips, 224 Tokarev, 92
4	Sibir – (Evenkovi)		lovej stierajú do drevených figur zvierat obrad obete duchom	dtto		+	figúra	mediátor pomocníci	predvečer lovu následnosť	ikona / symbol	Nikolskij, 31 Anisimov, 30–31 Okladnikov
5	Austrália		vrhanie zbrane smerom kde sa nachodí protivník (prudké dýchanie, gesto, odriekanie mag. formúl)	dtto		+	magický šíp	mediátor	noc koinci- dencia	symbol /	Lips, 226
6	Malajsko		namierením zbrane smerom kde sa nachodí protivník	dtto	odstránenie protivníka	-	šíp	mediátor	bez bližšieho údaja	symbol index	Lips, 226
6a	Malajsko		zmrzačovanie figurok z veľkého vosku: výpich, oči, prepíchanie hlavy, žalúdku	zničiť subjekt zničením náhodného objektu		+	figúra	mediátor alebo zainteresovaná osoba	dtto	ikona / symbol	Lips, 228
6b	Malajsko		figurku prebodnúť od hlavy k päte	dtto		?	figúra	mediátor	dtto	ikona / symbol	Lips, 232

Geografický priestor	Čas výskytu výkonu	Motivácia	Spôsob úkonu plán výrazu	Účel plán významu	Zmysel významovosť	Kód výrazový ver- bálny tuálny	Forma výrazu tvar / materiál	Aktanti adresát, mediátor, pomocníci, zainteresovaná osoba	Čas konania čas účinku	Kategória znaku: ikona, index, symbol	Literatúra
Malajsko			praženie figur na ohni	ditto		+	prach zo sfapaje ohň	zainteresovaná osoba	ditto	ikona / symbol	Lips, 232
Malajsko			7 nocí postup, opakaf figur protivníka utvorenú z vosku odstav. úfa a primies, nechťov, vlasov, slin protiv. — Po 7 dní spálif fig. pri odriek, mag. formúl	ditto		+	vcelí vosk + ohň	bez údaju	v noci	ikona / index / symbol /	Frazier, 40
Malajsko	blížšia chronológia neudaná		prepichnutie tieňa osoby	ohrozif subjekt zastupujúcim gestom		+	tieň	zainteresovaná osoba	vo dne	ikona / symbol	Lips, 228
Ceylon			obraz protivníka manaťovaný na palmovom liste — prehodnutý	zničenie subjektu zničením náhradného objektu		+	kresba	zainteresovaná osoba	neuveđený	ikona / symbol	Hatečka, 60
Sev. Amerika Indiáni (všobec.)			figúra protivníka z vosku, roztopená v ohni	ditto		?	figúra	zainteresovaná osoba	neuveđený	ikona	Lips, 228
Sev. Amerika Indiáni (všobec.)			kresba osoby v piesku, popoľe, hline — prehodovaná	zničenie subjektu zastupujúcim gestom		+	figúra	zainteresované osoby	neuveđený	ikona	Frazier, 39
Indiáni Peru			figúra utopená z masli u zbožia: spálená na cesie, po ktorej protivník mal prejsť	zničenie subjektu zničením náhrad. objektu tzv. „pálenie duše“		?	figúra	zainteresované osoby	neuveđený	ikona / index / symbol	Frazier, 39
Indiáni Odžibvej			figúra z vosku opusteneho úfa, prepichnut kolmo celú figúru, vykonaf pohreb, pochovať uprostred cesi, kadiaľ chodí protivník, odriekanie magických formúl	zničenie subjektu zničením náhrad. objektu	smrt protivníka	+	figúra	zainteresované osoby	neuveđený	index / symbol	Frazier, 39

6c

7

8

9

10

10a

41

12

Geografický priestor	Čas výskytu výkonu	Motivácia	Spôsob výkonu plán výrazu	Účel plán významu	Zmysel významovosť	Kód výrazový ver- gese- hálny tuálny	Forma výrazu tvar / materiál	Aktanti adresát, mediátor, objednávateľ; pomocníci; zainteresovaná osoba	Čas konania čas účinku	Kate- gória znaku: ikona, index, symbol	Literatúra
Indiáni Allonkingovia		negatívna- emocionálna	podoba sa prepíchne do srdca, miesto sa potre magickým lie- hom	dtto	dosiahnuť	?	a) kresba brez. kôra b) figúra c) Muzzi-ne-nee- „liek“ – zmlieš. rastlin a koreňov s mag. účinkom	zainteresované osoby	neuvedený následnosť	ikona / symbol index / symbol	Tanner, 138
Afrika - Ghana Ašanti	do súčas- nosti		vystrel sa jed. šíp a vyšloví meno pro- tivníka – ten súč. umiera so stopou rany (obraz protiv. sa vytvorí v duchu)	zničenie subjektu gestom a slovom (imaginárny obraz)		+	jed šíp oštep tesák puška	mediátor	vo dne koinci- dencia	ikona	Chodak, 4
Afrika Ghana	do súčas- nosti		na hladine vody sa vyvolá obraz osoby – ostrým predmetom sa bodne do imagi- nárneho obrazu. Smr- teľná rana sa objaví na tele!	zničenie subjektu spôsobí zásah do imaginár. podoby		+	nôž šíp miska s vodou	mediátor Malom Algari	vo dne koinci- dencia	ikona	Chodak, 34
Japonsko	bez chronológie		oklamaná žena pre- píchna obraz muža	zničením náhrad. objektu zničiť subjekt	odstránenie protivníka (neverníka)						
India Hindovia	bez chronológie		na figúru sa napíše meno protivníka a prebodne	zastupujúcim gestom zničiť subjekt		+	obraz	zainteresovaná osoba	neuvedený koinci- dencia	ikona	Máda – Nadel
Bali	bez chronológie		na máry alebo úmr- tú plachtu sa napíše meno protiv. a po- chovajú do zeme	zničiť subjekt zastupujúcim obratom		+	figúra	zainteresovaná osoba	neuvedený koinci- dencia	index / symbol	Lips, 228
N. Hebridy	bez chronológie	negatívna- emocionálna	predmet, ktorý bol s potom protiv. zmie- ťať s listím, konárkami. Usúvať, páliť v ohni. Tak ako sa predmet spaľuje, obeť pocítuje bolesť – po spopol- není – obeť umiera	zničiť subjekt zničením jeho čiastkovej podstaty		+	odev	zainteresovaná osoba	neuvedený následnosť	index / symbol	Frazer, 65

Geografický priestor	Čas výskytu výkonu	Motivácia	Spôsob újny plán výrazu	Účel plán významu	Zmysel významovosť	Kód výrazový ver-bálny tuálny	Forma výrazu tvar / materiál	Aktanti adresát, mediátor, objednávateľ; pomocníci, zainteresovaná osoba	Čas konania čas účinku	Kategória znaku: ikona, index, symbol	Literatúra
20 Sýria, Kanaan Egypt (H. Nil)	18.–19. st. pred n. l.		na soške, väze napísaný mag. text. Keď sa predmet rozbije, zlomi sa moc začarovaného, zhyynie	zničenie subjektu zničením zastupujúceho subjektu	boj proti predst. vlád. triedy	+	figúra váza	zainteresované osoby	neuvedený koincidencia	symbol / index	Encyk. Britannica, 687
21 Egypt	pred n. l.		otrok napísal mená na tabuľku, vyslovil preklatie – zakopal	dtto		+	tabuľka hlina	zainteresovaná osoba	neuvedený následnosť	symbol / index	Mommsen, 642
22 Babylon	pred n. l.		figurka zakopaná do zeme	dtto		?	figúra hlina	zainteresovaná osoba	neuvedený následnosť	ikona / index	Frazer, 39–40
23 Perzia	bez chronológie		chvost ovce zakopaný do zeme – spôsobí smrť protivníka	zničenie subjektu zničením zastup. objektu		?	zvíera	zainteresovaná osoba	neuvedený následnosť	symbol / index	Middl Bild-zauber, 1294
24 Grécko	pred n. l.		prebodnutie šľapaje nožom	zničenie subjektu zastupujúcim gestom		?	šľapaj nôž	zainteresované osoby	v noci koincidencia	symbol / index	Frazer, 65
25 Grécko	pred n. l.		podoba never. milenca z vosku, topí sa v ohni (do figúry nitka z jeho odevu)	zničenie subjektu zničením náhrad. objektu		?	figúra vosk nitka z odevu oheň	mediátor	v noci koincidencia	ikona / index	Frazer, 65
26 Grécko	pred n. l.		meno protivníka s preklatím napísané na olovenej tabuľke	dtto		+	tabuľka slovo	zainteresovaná osoba	v noci koincidencia	ikona / index	Frazer, 65
27 Rím	pred n. l.		figúra z vosku (aj olova) sa roztopila v ohni pri odriekani magíc. formúl	zničenie subjektu zničením zastupujúceho objektu		+	figúra vosk imaginé cereae oheň	mediátor zainteresovaná osoba	v noci koincidencia	ikona / index	Lips, 228 Hdda Na-del, 1293
28 Rím	pred n. l.		na olovenú tabuľku napísaná obžaloba osoby a bohov podsvetia – zakopaná, preklatie do hrobu	zničenie subjektu kľatbou (magickou silou slova)		+	dosky olovo	mediátor zainteresovaná osoba	v noci následnosť	symbol	Mommsen, 642–643

Geografický priestor	Čas výskytu výkonu	Motivácia	Spôsob úkonu plán výrazu	Účel plán významu	Zmysel významovosť	Kód výrazový ver- bálny tuálny	Forma výrazu tvar / materiál	Aktanti adresát, mediátor, objednávatel; pomocníci, zainteresovaná osoba	Čas konania čas účinku	Kate- gória znaku: ikona, index, symbol	Literatúra
Taliansko južné	pred n. l.		dtto	dtto	odstránenie protivníka, (sokyne v láske, kráľa, osobného nepriateľa a pod.)	+	dosky olovo	mediátor zainteresovaná osoba	dtto	symbol	dtto
Malá Ázia	pred n. l.		dtto	dtto		+	dosky olovo	mediátor zainteresovaná osoba	dtto	symbol	dtto
Anglicko – Škótsko	9. stor.	negatívnoemotionalná	čarodejníca držala voskovú figúru kráľa nad ohňom, čarodejníca odriekala mag. zariadenia, kráľ hynul, po odvolaní čarodejnice, život kráľa zachránený	zničenie subjektu zničením náhrad, objektu – obrana	+	+	figúra oheň vosk	mediátori	v noci postupnosť	ikona / index / symbol	Hdd A—E 1293 Historia Scotorum
Anglicko	1422—1461		vosková figúra v ohni roztopená	zničenie subjektu zničením náhrad, objektu	?	+	figúra vosk oheň	zainteresovaná osoba	v noci následnosť	ikona / index	Mdda-926 Nadel
Anglicko – Somerset	r. 1664		voskové figúry pokrstené, prebodnuté	dtto	+	+	figúrky vosk hlina oheň	mediátor	v noci následnosť	ikona / index	Murray, s. 117
Anglicko – Paisley	r. 1678		figúrka z hlíny prebodnutá	dtto	+	+	figúrka hlina	mediátor	v noci následnosť	ikona / index	Murray, 117
Anglicko grófstvo Iverness	r. 1869		figúrku prepichnú ihlicami, nájdené v rieke	dtto	?	+	figúrka hlina		vo dne postupnosť	ikona	Mdda, 926 Nadel

29

30

31

32

33

34

35

Geografický priestor	Čas výskytu výkonu	Motivácia	Spôsob úkonu plán výrazu	Účel plánu významu	Zmysel významovosť	Kód výrazový ver-geštálny	Forma výrazu tvar / materiál	Aktanti adresát, mediátor, objednávateľ; pomocníci, zainteresovaná osoba	Čas konania čas účinku	Kategória znaku: ikona, index, symbol	Literatúra
36 Anglicko, jeden zo západných ostrovov Škótsko	19. stor.		figúra z hlíny prebodnutá množstvom ihliel, vložená do tečúcej vody – postupne zničená. Sokyňa súc. chradne. Pastier nájde fig. vo vode, zničí	dtto obrana		?	hlina figúrka voda	zainterosovaná osoba	vo dve postupnosť	index/ symbol	Agricola, 83 Folklore, 1914–1922
37 Anglicko Škótsko	19. stor.		hlinená figúra popichaná množstvom ihliel. Mladenec vidí oknom úkon, skrčí horí, ženy vyjdú, on zničí figúru. Jeho pan vyzdravie	dtto obrana		+	hlina ihly	mediatori zainteresované osoby	večer postupnosť	index/ symbol	Agricola, 84
38 Anglicko Škótsko	1750	odstránenie protivníka	hlin. figúra prepich. množstvom ihliel, obef cíti bolesť a upadá do nevírodzeného spánku	úkon na náhradnom objekte vyvoláva škodlivý zásah voči subjektu		?	hlina ihly	mediatori zainteresované osoby	neuveďený koinkidencia	ikona/ index	Agricola, 85
39 Anglicko sever	do súčasnosti		ovčie srdce prebodnuté ihlami, nájde obef v záhrade; zničí – sama vyzdravie	zničenie náhrad. objektu k zničeniu subjektu obrana	negatívnoemocionálna	+	ovčie srdce ihly	mediatori	večer následnosť	ikona/ index	Lips, 228
40 Francúzsko	od 12. stor.		nícenie olovených, voskových figur rozlápaním	zničením náhradného objektu zničiť subjekt		+	ohení vosk olovo figúra	zainterosované osoby	v noci následnosť	ikona/ index	Hdda, 927 Nadel
41 Francúzsko	14. stor.		vosk. figúry prepichované ihlicami na viacerých miestach	dtto		+	vosk ohení ihly figúra	zainterosované osoby	v noci následnosť	ikona/ index	Guazon, 160 n Druon I. 467, VI. 244, 295
41a Francúzsko	stredovek		figúra najnenávidenejšej osoby od hlavy k päte prepichnutá	dtto		+	figúra ihly	zainterosované osoby	podvečer následnosť	ikona/ index	Guazon, 160 n Druon, c. d.
41b Francúzsko	stredovek		vosk. fig. prepichnutá ihlami	dtto		+	vosk ihly ohení figúra	zainterosované osoby	podvečer následnosť	ikona/ index	Guazon, 160 n Druon, c. d.

Geografický priestor	Čas výskytu výkonu	Motivácia	Spôsob úkonu plán výrazu	Účel plán významu	Zmysel významovosť	Kód výrazový ver- ges- tuálny	Forma výrazu tvar / materiál	Aktanti adresít, mediátor, objednávatel; pomocníci, zainteresovaná osoba	Čas konanin čas účinku čas účinku	Kategória znaku: ikona, index, symbol	Literatúra	
Francúzsko Paríž; vidiek	1967		figúra popichaná špendlíkmi po celom tele	dtto		+	figúra	hlina	zainteresované osoby	vo dne postupnosť	ikona / index	F. de Champs, 1967, 1228 r.
Francúzsko	1772		verejnú spálenie figúry predstavujúcej neprítomného prevníca	zničením zastupujú ako objektu vykonanie súdneho aktu		+	figúra	materiál odevu ohel	kat	vo dne koincidencia	ikona / index / symbol	Sébillot Folklore. Lely, 251 n.
Taliansko	bez chronologie		hodanie ihlami do srdca urobeného z popla, prítom odriekanie magických zarietkaní	ničením zastupujúceho objektu ničenie subjektu		+	srdce	popol	mediatori	večer postupnosť	symbol / index	Mdda – Nadel, 926
Nemecko Fulda	8. stor.		figúry z handier prebodayané	zničením náhodného objektu zničenie subjektu		+	figúra	textil	mediátor	vo dne následnosť	ikona / index	
Nemecko Horné Falcko	1899 (záznam)		dievča prepichuje ihlami plameň sviečky, prítom odriekanie preklínanie neverníka	zničenie subjektu zastupujúcim gestom a slovom	odstránenie protivníka, neverníka, trest za	+	sviečka	plameň ihla	zainteresovaná osoba	o polnoci následnosť	symbol / index	Mdda Nadel, 926
Nemecko sever	19. stor.	negatívna	dievča prepichne obraz neverníka alebo prebodaya plameň sviečky, zaklínanie	dtto + zničenie zastupujúceho objektu		+	sviečka obraz	plameň ihla	zainteresovaná osoba	o polnoci následnosť	symbol / index	Lips, 227
Nemecko Vých. Prusko	do 20. stor.		prepichované figúry	zničenie subjektu zničením náhrad. objektu		+	figúry	vosk plameň	zainteresované osoby	v noci postupnosť	ikona	Mdda Nadel, 927
Nemecko	19. stor.		hýbajúci sa obraz partnera (zradca) prebodaya veľmajster mecom	dtto		+	obraz meč		mediátor	v noci koincidencia	ikona	Mdda, 1294 Bildzauber
Nemecko Meklenbursko, Sasko, Rudohorie	19. stor.		do stromu, dreva, dosky sa vbijú tri klince (= hlava, prsia, brucho)	zničenie subjektu zastupujúcim gestom		+		klince železo	zainteresovaná osoba	neuveďený postupnosť	symbol / index	Mdda – 1294 Bildzauber
Svajčiarsko Basel	19. stor.		prebodayanie, roztlápanie figúr	zničenie subjektu zničením náhrad. objektu		+	figúry	klince vosk drevo	dtto	neuveďený postupnosť	ikona / index	Mdda Nadel, 927
Svajčiarsko Ženeva	16. stor.		spálenie in effigie	zničením náhrad. objektu vykonanie súdneho aktu		+	figúra	odev	kat	vo dne koincidencia	ikona / symbol	A. Zweig, 95

Geografický priestor	Čas výskytu výkonu	Motivácia	Spôsob úkonu plán výrazu	Účel plánu významu	Zmysel významovosť	Kód výrazový ver- gés- bálny tuálny	Forma výrazu tvar / materiál	Aktanti adresát, mediátor, objednávateľ; pomocníci, zainteresovaná osoba	Čas konania čas účinku	Kate- gória znaku ikoná, index, symbol	Literatúra
Rakúsko - Sajersko - Innsbruck	19. stor.		prebúdžavanie, roz- tá- panie figur	zničením náhrad. objektu zničený subjekt		+	figúra vosk hlina drevo	zainteresovaná osoba mediátor	večer postupnosť	ikona	Hdda Nadel, 927
Poľsko Kraków	stredovek		hlinené figúry s ihli- cami zabodnutými do rôznych častí tela	zničením zastup. objektu zničiť subjekt		?	figúry hlina ihly	mediátor	neuveďený postupnosť	ikona	Halečka 78
Poľsko	súč.		strielanie do kresby osoby na kríž. cestách	ditto		?	kresba	zainteresované osoby mediátor	vo dne kolinci- dencia	ikona	Moszyński, 11/13, 1934
Morava - Slovensko (hranica)	19. stor.		hlinená figúra sa pi- chá, suší v horúcom dyme, páli v peci	ditto		+	figúra hlina vosk oheň	zainteresovaná osoba	večer kolinci- dencia	ikona / index	Niederle, 1953/313
Morava	19. stor.		hlinená figúra sa pichá	ditto		+	figúra hlina ihly	zainteresovaná osoba	večer kolinci- dencia	ikona	Čizmar, Bartoš, Matiegka
Slovensko stol. Trenčín Veká Bytča	1736		prepichovanie figúrky	ditto		+	figúra textil	zainteresovaná osoba	neuveďený kolinci- dencia	ikona	Holuby Mjartan, 326
Slovensko Detva	1920		figúra z handričiek vložená do posteje protivníka	zastupujúci objekt má zničiť subjekt - obrana	odstránenie protivníka - sokyne	?	figúra textil	zainteresovaná osoba	postupnosť	symbol	Medvecký, Detva 205 Kollár I, 77
Slovensko	1914	negatívnoemocionálna	figúra bodnutá do pasa šablou	ditto		+	figúra textil	zainteresované osoby mediátor	vo dne následnosť	ikona	Michálek, 142
Slovensko - Kysuce St. Bytča + okolie	1945		figúra s kúskom odevu sokyne zavesenom na povale, pichá sa do nej nožom, ihlicami, špendlíkmi, sokyňa čítí, zomrie	zničením zastup. objektu zničiť subjekt		+		zainteresovaná osoba	o polnoci kolinci- dencia	ikona / index	Halečka, 78/9
Slovensko - Kysuce St. Bytča + okolie			3 kúsky spod. odevu osoby pribit na strom a prepichovať	ditto		+	strom klince ihlice	mediátor	vo dne - večer kolinci- dencia	ikona / index	Halečka, 78/9
Slovensko Veké Rovné - Kolarovce	1947/8		fig. zo slamy, pichaná za odriekanie dia- lógu zániku sokyne	ditto		+	figúra textil slama ihlice	vedomkyňa + zainteresovaná osoba	večer postupnosť	ikona / index	Kosová, 1947-1948

Postup analýzy: na princípe relevancie limitujem výber materiálu s ohľadom na jeho maximálnu homogénnosť. Z rozsiahlej etnologickej literatúry vyberám vzorky pre skúmaný úkon, charakteristické pre najtypickejšie kultúry, pričom sledujem tieto úkony v rôznych synchroniách. V tomto korpusu, t. j. uzavretom súbore dokladov zvolila som čo najobširnejšie časové dimenzie, čo najširší geografický priestor a prostredie na najrozličnejšom stupni kultúrneho vývoja. Tieto tri hľadiská: diachrónia, priestor a kultúrnosť reprezentantov umožňujú sledovať proces zvoleného magického úkonu od jeho podoby zvýraznenej najjednoduchším gestuálnym kódom až po zložitý scénický obrad. Smrť protivníka má spôsobiť zahrozenie sa vo smere nepriateľa (Austrália); smrť sokyne sa má dosiahnuť zložitým obradom vykonávaným dvoma osobami, ktoré postupné usmrcovanie znázorňujú jednak dialógom, jednak slamenou figúrou a napokon gestom (Slovensko, Kysuce).

Princíp znakového chápania vyžaduje taxonomické utriedenie štruktúrovaných zložiek podľa rozdielov medzi „materiálnymi kvalitami“, t. j. výrazom, formou a jeho bezprostredným interpretantom, t. j. významom.²² Preto sme jednotlivé doklady úkonu magického usmrcovania na diaľku rozložili na ich štruktúrne elementy definované: 1. geografickým priestorom, 2. časom výskytu javu, 3. motiváciou, 4. plánom významu, 5. plánom výrazu, 6. signifikáciou, 7. verbálnym, gestuálnym kódom, 8. formami výrazu, 9. aktantmi, 10. časom konania javu, 11. kategorizovaným znakom, k čomu sme dospeli tým spôsobom, že súhrn zložiek jednotlivého znaku (= každej zo zvolených vzoriek analyzovanej magickej

praktiky) sme zatriedili podľa charakteru znaku do jednej z troch znakových kategórií, ktoré Ch. Peirce vymedzil v uvedenom diele pojmami ikona, index, symbol.

Rozčlenením úkonov magického usmrcovania na jednotlivé štruktúrne elementy splnili sme základnú úlohu našej analýzy: zistenie systému, do ktorého patria tieto javy. Systémom obdobne ako v jazyku²³ rozumieme to, že každý jav je v štruktúrnych vzťahoch: našou úlohou je odhaľovať tieto štruktúry. (Segmentovaný text na s. 518–525.)

V utriedenom materiáli zámerne uvádzame na prvom mieste doklady magického usmrcovania zvierat, kvôli chronológii javu, a na potvrdenie súvisov signifikácie.

Z uvedenej segmentácie úkonov magického usmrcovania na diaľku vyplývajú isté skutočnosti dôležité pre rozbor:

Analyzované úkony, rozčlenené na minimálne signifikatívne jednotky, sú zoskupené podľa dvoch osí: 1. v lineárnom usporiadaní ukazujú na syntagmatické vzťahy, ktoré spájajú jednotky. 2. Vo vertikálnom usporiadaní sa jednotky zoskupujú do paradigmatických tried. Toto zoskupenie umožňuje objavovať fungovanie štruktúry v historickom čase a prostredí. Z usporiadania štruktúrových zložiek, ktoré tvoria výstavbu skúmanej magickej praktiky, vyplýva, že systém znakov v imitačnej mágii sa javí ako pevný systém modifikovaný v sociálnej štruktúre: napr. v stredoveku k úkonu symbolického usmrcovania pristupujú prvky sekundárneho náboženstva.

Z dvoch zložiek tohto typu magického znaku je konštantná a vždy sa vyskytuje zložka významová (odstránenie protivníka). kým výrazová zložka je premenlivá (spô-

²² PEIRCE, Ch.: O novom zozname kategórií (1867) v interpretácii R. JAKOBSONA: Hľadání podstaty jazyka (12 esejů o jazyce). Praha 1970, s. 31.

²³ Porov. PAULINY, E.: Fonologický vývin slovenčiny. Bratislava 1963, úvod.

soby, ktorými sa dosahuje smrť protivníka, sú mnohotvárne).

Pojmy syntagma a paradigma, označujúce v modernej lingvistike lineárnu a vertikálnu osu reči,²⁴ sú produktívne aj v analýze nejazykového materiálu.

Podľa S a u s s u r a syntagma je kombinácia znakov, nasledujúcich za sebou; plán syntagmatický existuje in praesentia. Syntagma je najmenej lineárna a jej dva členy sú vo vzťahu vzájomnej podmienenosti. Paradigma predstavuje potencionálne spojenie znakov. Jednotky, ktoré majú medzi sebou niečo spoločné, združujú sa vo vedomí a vytvárajú skupiny, v ktorých panujú rôzne vzťahy.

Analytická činnosť, patriaca paradigme, je triedenie; syntagma sa zaoberá rozborom, vydefinovaním.

Syntagmatický a paradigmatický plán sú v úzkom vzťahu, a to vo vzťahu: relácia → korelácia.

Syntagmatickú reťaz prvkov magického úkonu symbolického usmrcovania predstavuje lineárne usporiadanie heterofunkčných jednotiek.²⁵ K týmto heterofunkčným jednotkám patrí: geografický priestor, čas výskytu úkonu, plán významu, plán výrazu, verbálny a gestuálny kód, formy výrazu, aktéri, čas konania ap. Súbor heterofunkčných jednotiek tvorí v dialektickom vzťahu substanciu jedného variantu znaku, a teda súčasne aj proces konkrétneho variantu, v našej analýze konkrétny úkon vykonania symbolického usmrtenia.

Kombinovanie týchto jednotiek sa správa presnými pravidlami, ktoré ustálil úzus istého spoločenstva. Praktiku symbolického usmrcovania vykonáva niekde sama zainteresovaná osoba, inde mediator „špecializovaný odborník“, sám alebo s pomocníkmi. Spôsob vykonania tohto magického úkonu

v niektorom spoločenstve predstavuje výlučne olovená tabuľka s menom obete, zakopaná do zeme (antický Rím), v inom len vosková figúrka, prebodávaná a rozťapaná nad ohňom (Francúzsko, Anglicko v stredoveku) a i.

Vertikálnym usporiadaním segmentov štruktúry znaku imitačnej mágie dostali sme grafický obraz paradigmy. Podľa B a r t h e s o v e j definície paradigma predstavuje rad asociačných polí; každé pole je zásobárňou potenciálnych členov, ktoré musia obsahovať prvok spoločný a premenlivý. Kým syntagme zodpovedá pojem procesu, k paradigme patrí pojem systému.

Tento definíciou plne zodpovedá paradigma nejazykového materiálu, v našom prípade variantu magického úkonu. Analyzovaním úkonu symbolického usmrcovania prejavila sa napr.: paradigma výrazového plánu, paradigma foriem výrazu, aktantov a i.

Paradigmou výrazového plánu tvoria spôsoby vykonania symbolickej smrti. Akokoľvek sú ony v rôznych synchroniách rozličné, zachovávajú paradigmatický princíp, totiž ako členy istého poľa musia obsahovať nielen premenlivé prvky, ale aj spoločné. Konštantným a vždy prítomným prvkom v symbolickom usmrcovaní je symbol protivníka, pričom nezáleží na jeho metafore.

Paradigmatické pole výrazového plánu tvorí množstvo premenlivých prvkov, ako napr. gesto zastupujúce vykonanie smrti: prebodávanie figúrky, tieňa, listu s nakreslenou podobou protivníka, prebodávanie plameňa, obrazu; hlinené olovené tabuľky s menom protivníka zakopávané do zeme; prebodnuté ovčie srdce. Teda spoločné, konštantné v tomto poli je prítomnosť symbolu protivníka. Rozličný, premenlivý je spôsob likvidovania protivníka.

²⁴ SAUSSURE, Fr.: c. d.

²⁵ BARTHES, Fr.: Nulový stupeň rukopisu. Praha 1967, s. 107.

Obdobne sa prejavuje paradigma foriem výrazu — pri použití tohto termínu prihladame k H j e l m s l e v o v m²⁶ rozlišovaniu — plánov znaku, nápomocnému najmä pri analýze neязыkového materiálu. Menlivé zložky tohto paradigmatického poľa predstavujú: kresby prebodnutých zvierat v predhistorických jaskyniach,²⁷ kresby obete do piesku, na palmový list, figúra z trávy, slamy, dreva, vosku, handier, šíp z ľudskej kosti, zaostrená kosť, tieň, šľapaj, 3 klince, hladina vody, písanie mena na máry, úmrtnú plachtu, tabuľky s menom ap.; vykonanie magického úkonu prebodávaním, spaľovaním, zakopávaním, napísaním. Spoločný stály prvok vo forme výrazu musí implikovať symbol obete. Osobitným prípadom sú spôsoby použitia zbrane s magickým namierením v smere protivníka (gesto), čo má spôsobiť jeho smrť. Avšak aj v tomto geste ide o uvedenie si potenciálnej prítomnosti obete.

Dôležité pole výrazovej paradigmy symbolickej smrti tvorí výrazový kód, a to kód gestuálny a verbálny. Verbálny kód sa realizuje zaklínaciami a zariekaciami formulami, dialógmi vyjadrujúcimi symboliku magického úkonu alebo prostým prekliatím. Dôkladnejšiu analýzu verbálneho kódu bráni nedostatočný opis týchto praktík v odbornej literatúre, takže bez konkrétnych údajov sa neodvažujeme implikovať pri každom úkone popri gestuálnom kóde aj prejav verbálny.

Pri každom variante praktiky symbolickej smrti predpokladáme gestuálny kód, ktorý je pre tento magický úkon priam podmienkou. Paradigmatická zásobnica gestuálneho kódu obsahuje veľmi rozmanité

prvky: od zahrozenia sa v smere nepriateľa (čo už samo má spôsobiť jeho smrť), prepichnutia plameňa sviečky ako symbolu života, šľapaje, bodanie figúrky, napísanie mena na olovenú dosku, na pergamen a zakopanie do zeme, až po scénické predvádzanie ochorenia, smrti a pochovania prebodávanej slamenej figúry.

Oba druhy kódu sa modifikujú v čase a geografickom priestore najmä prístúpením zložiek sekundárneho náboženstva; pôvodne prostá komunikácia úkonu, superponovaná zložitým gestuálnym a verbálnym kódom, mení sa v dramatický prejav, scénu. Príklady na to nám poskytuje najmä európsky stredovek.²⁸

Komunikácia je založená na symbolike znakov, ktorá je podmienená konvenciou, dohovorom spoločenstva. V tomto vzťahu je obsiahnutá aj psychosomatická sugescia spomenutá v úvodnej časti. Vzťah verbálneho a gestuálneho jazyka je nezávislý. V niektorých prípadoch úkon (praxis) sa realizuje len gestuálnym kódom (zahrozenie, vbitie 3 klinčov ap.). Verbálny kód sa však vyskytuje len v súvisi s verbálnym kódom. Z toho vyplýva, že gestuálny jazyk podmieňuje verbálny.

praxis = gesto

praxis = gesto + verbum
verbum C gesto

Kategória osôb zúčastnených na úkone imitačnej mágie obsahuje jednu z triadických relácie znaku — interpretanta. V chápaní tejto kategórie prihladame k jeho rozpracovaniu u J. Greimasa vo dvoch plánoch: 1. v syntagmatickej reťazi, t. j. v jednom úkone synchronne zachytenom

²⁶ HJELMSLEV, L.: O základech teorie jazyka. Praha 1972, s. 53 n.

²⁷ Hoci v prítomnej analýze kladieme hlavný dôraz na doklady magického usmrčovania protivníka (ľudskej bytosti), uvádzame aj niektoré príklady tejto praktiky zameriavanej na zvieratá;

viedlo nás k tomu poznanie podobnosti výrazového plánu tohto úkonu.

²⁸ HANSEN, J.: Zauberwahn, Inquisition und Hexenprozess im Mittelalter und die Entstehung der grossen Hexenverfolgung. München 1962, s. 252, 260 a i.

označujeme tieto osoby ako aktérov. 2. v paradigme úkonov, t. j. v diachróni označujeme tieto osoby aktantmi. Oba tieto významy majú základ v Proppovej sémantike,²⁹ kde účinkujúce osoby čarodějnej rozprávky sú definované sférami akcií čiže funkciami. Syntagmatická kategória aktérov sa v paradigme podriaďuje sémantickej kategórii aktantov, ktorí vo vzťahu ku konkrétnym osobám aktérov predstavujú druh, typ.

V jednotlivých úkonoch magickej praxe symbolického usmrcovania vystupujú aktéri v konkrétnych postavách čarodějníkov, medicimánov, liečnic, vedomkýň, zainteresovaných osôb na úkone ap. V súhrnnom korpuse a v jeho paradigmatickom utriedení narábame už nie s konkrétnymi aktérmi, ale so sémantickou kategóriou aktantov, ktorá umožňuje redukovať postavy na ich typy. Týmto postupom v magickom úkone usmrcovania na diaľku môžeme určiť skupiny aktantov, a to:

1. vykonávateľ,
2. objednávateľ,
3. pomocník,
4. obeť.

Tieto skupiny sú v úkonoch zastúpené v rôznych kombináciách.

Vykonávateľom úkonu môže byť tá istá osoba, ktorá je zainteresovaná na odstránení protivníka. V iných prípadoch zainteresovaná osoba sa obracia na špecializovaného mediátora, ktorý na pranie objednávateľa vykoná magický úkon. K týmto aktantom na oboch stranách prístupujú pomocníci v úlohe umocňovateľov alebo rušiteľov kúzla. Diferenciácia kategórií závisí od sociálnych modifikácií: kvalitatívne najvyššie stojí mediátor úkonu, „kvalifikovaný“ vykonávateľ magického úkonu, ktorý je súčasne zárukou úspechu praxe.

Fungovanie magického úkonu symbolického usmrcovania vo vzťahu k aktantom vyjadruje komutatívna reťaz.³⁰ Inými slovami spôsoby, zámer.

Funkcie aktantov v komutatívnej reťazi:

1. vykonávateľ → úkon → obeť

1a. objednávateľ + vykonávateľ → úkon → obeť

2. vykonávateľ + úkon ≠ obeť

3. vykonávateľ → úkon → obeť
← pomocník

zainteresovaná osoba vykoná magický úkon voči protivníkovi

Vykonávateľ koná magický úkon; obeť zmarí kúzlo.

Vykonávateľ koná magické kúzlo; pomocník obeť kúzla zmarí.

Vzťahy medzi aktantmi charakterizuje opozícia, najmenej binárna, no i viacčlenná, prejavujúca sa vo vzťahoch disjunkcie a konjunkcie.³¹

1. disjunkcia: vykonávateľ vs obeť

2. konjunkcia: obeť + pomocník dešifrujúci kód

Viacčlenná opozícia vykonávateľ + pomocník vs obeť

vykonávateľ vs obeť + pomocník

²⁹ PROPP, J. V.: Morfológia rozprávky. Bratislava 1969, s. 35 n.

³⁰ HJELMSLEV, L.: c. d., s. 78 n.

³¹ GREIMAS, J.: Sémantique structurale. Paris 1966, s. 19 n.

Opozície sa stupňujú vo vzťahu k zložitosti úkonu.

Vymedzujúc činnosť aktantov v komutatívnej reťazi dotkli sme sa v časti príkladov neutralizácie binárnej opozície, čo sa prejavuje v zmarení magického účinku. Napr.: Kúzlo vykonané (na poklade funkcie vykonávateľ → úkon → obeť)

Kúzlo zmarené (na podklade funkcie vykonávateľ → úkon ⇌ obeť)

K neutralizácii dochádza, keď obeť sama zmarí účinnosť kúzla, alebo keď zasiahne pomocník obete a dešifrujúc kód zmarí kúzlo.

Počet aktantov a fungovanie vzťahov medzi nimi je priamo závislé od výrazového plánu magického znaku. Rozličnosť spoločenských formácií a ich vývojové stupne pôsobili na tieto vzťahy. Z aktantov najdôležitejší zástoj patrí vykonávateľovi, mediátorovi profesionálneho charakteru. On je zárukou účinnosti úkonu, tak ako kontra-mediátor zárukou jej zmarenia. Jednako záväznosť podriaďovať sa zákonom tradičného spoločenstva (a viera v magickú silu je v týchto zákonoch implikovaná) spôsobovala, že obeť sa podrobovala presvedčeniu o nevyhnutnosti svojho zániku následkom kúzla konaného proti nej a preto kontra-mediátor nebýval vždy vyhľadávaný.

Kategória času: v analýze mýtov sa rozoznávajú dva časy: čas rozprávania a čas, v ktorom sa rozpráva.³² V skúmanom magickom úkone sa vyskytujú kvalitatívne iné kategórie času a počtom najmenej tri. Máme tu do činenia s časom, v ktorom sa úkon vyskytoval (chronológia javu), čas, v ktorom sa konkrétny úkon skutočne konal, a napokon čas, keď nastáva účinok úkonu. Podstata úspechu každej magickej

praktiky, teda aj „morenia“ je v čo najužšom splynutí času, v ktorom sa úkon koná s časom pôsobenia úkonu; teda koncidencia týchto dvoch časov je požiadavka optimálneho účinku magickej praktiky. Otázku kategórie času v magických úkonoch treba rozpracovať od základných pojmov.

Pri klasifikácii znakov imitačnej mágie vychádzam z Peirceovho rozlíšenia troch základných druhov znakov,³³ a to ikona, index, symbol. Tieto tri kategórie vyjadrujú rozdiely, ktoré sa prejavujú vo vzťahu medzi plánom významu a plánom výrazu. Aj v systéme imitačnej mágie funguje znak v triadickej relácii, ktorej členmi sú: predmet (jav zastupovaný, význam = smrť protivníka), prostriedok (jav zastupujúci, výraz = spôsob úkonu), interpretant (zúčastnené osoby = objednávateľ, vykonávateľ, obeť). A práve tieto relácie spôsobujú, že hodnota magického znaku nie je vždy jednoznačná, ale spolutvorí ju najmenej dva druhy znaku, čo by sme mohli označiť matematickým koeficientom. Napr.: 1. vykonanie symbolickej smrti namierením zbrane (*len gesto*) vo smere protivníka klasifikujeme ako symbol/index. 2. ak čarodejník zmrzačuje figúrku z vosku, klasifikujeme ako ikona/symbol. Ak zainteresovaná osoba napíše na tabuľku s kliatbou meno protivníka, tabuľku zakope, klasifikujeme ako index/ikona. Za ideálny znak z hľadiska semiológie sa považuje taký, v ktorom všetky tri charaktery znaku amalgamujú v rovnakých proporciách,³⁴ i takéto znaky sa v analyzovanom materiáli vyskytujú. Všetky druhy znakov analyzovaných materiálov majú spoločnú substanciu: emocionálnosť, afektivitu, čo potvrdzuje zistenie C. Lévi-Straussa, že afektivita je životelka symbolov.³⁵

³² MÜLLER, G.: Erzählzeit und Erzählte Zeit. In: Festschrift für P. Kluckhohn u. H. Schneider. Tübingen 1948, s. 195–212. — NEKLJUDOV, Ju.: K voprosu o svjazi prostranstvenno — vremennych otnošenij s sjužetnoj strukturoj v ruskoj

byline. Tezisy dokladov vo vtoroj letnej škole po vtoričnym modelirujuščim sistemam. Tartu 1964, s. 41–45.

³³ PEIRCE, Ch.: c. d., (In. JAKOBSON, R.: Slovesné umění, s. 35 n.)

Z hľadiska semiotiky javí sa osobitosť fungovania znakového systému v praktických imitačnej mágie v tom zmysle, že plán významu je konštantný, nemeniteľný, ale modifikuje sa plán výrazu, foriém výrazu, vzťahy aktantov, čas konania, čo v súhrne mení hodnotu znaku od jeho čistých kategórií, ako je index, ikona, symbol k prevažne zmiešaným kategóriám znaku v zmysle koeficientov (I^s = ikona/symbol, S^i = symbol/ikona).

Paradigma ako systém obsahuje isté systémové vlastnosti: najtypickejšou je binárnosť, najmenej dvojčlenná v zmysle binárnych opozícií: útočník vs. obeť.

Druhou systémovou zložkou je ekvivalencia: v našom materiáli sa javí v tom, že všetky symboly usmrcovania sú sémanticky ekvivalentné: smrť možno dosiahnuť práve tak gestom vo smere nepriateľa, prepichnutím plameňa, ako aj zložitým scénickým znázornením usmrcovania na voskovej figúre zobrazujúcej protivníka.

Tretiu systémovú zložku predstavuje kontrast, obsiahnutý čiastočne v binárnej opozícií: moc vykonávateľa vs. bezmocnosť obeť.

Z celkového paradigmatického usporiadania magických úkonov symbolického usmrcovania dochádzame k poznaniu, že tieto úkony predstavujú zložitú semiologickú štruktúru, ktorej fungovanie nie je totožné so štruktúrou jazyka alebo literárneho textu.

Najvýraznejšie sa to prejavuje vo sfére

dvoch plánov znaku: plánu výrazu a plánu významu. Kým napr. v literárnom texte jednému výrazu zodpovedá niekoľko významov, v magických praktikách jednému významu zodpovedá veľký počet výrazov. Inými slovami jeden plán významu prekrýva množstvo plánov výrazov. Smrť protivníka dosahuje sa nespočetnými spôsobmi v rámci jedného magického úkonu — symbolického usmrcovania.

Rozborom sme zistili, že magické usmrcovanie protivníka na diaľku sa javí ako jeden z univerzálnych semiologických prvkov.

Je kódovaný stále rovnakým prístupom, zrozumiteľným a dešifrovateľným rovnako vo všetkých časoch, geografických územiach i spoločenských formáciách. Jeho výrazom je metafora, ale jej symbolika narába s realiami univerza. Vlastný úkon je reálny, no význam, účinok magického úkonu ponecháva sa, ako hovorí Tokarev,³⁶ na magickú silu.

Sledovaním magickej praktiky symbolického usmrcovania protivníka v jej historicko-geografickej súvzťažnosti, objavili sa analógie, ktoré prispievajú k potvrdeniu skutočnosti, že mechanizmus myslenia prejavuje v tomto fakte (žiaľ, negatívnom) jednotu myslenia ľudstva a súčasne tento spôsob riešenia afektívnych situácií, vyskytujúcich sa do súčasnosti v najrôznejších spoločenských prostrediach, akoby vo svojej významovej i výrazovej zložke odolával času.

³⁴ Tamže, s. 38.

³⁵ LÉVI-STRAUSS, C.: *Anthropologie structurale*, s. 207.

³⁶ TOKAREV, S. A.: c. d., s. 92. — Porov. aj HANSEN, J.: *Quellen*, c. d., s. 260.

LITERATÚRA

k vybraným vzorkám skúmanej magickej praxi

1. PERTOLD, O.: Pověra a pověřivost. Praha 1956, s. 13.
2. 3. 3a. LIPS, J. E.: Vom Ursprung der Dinge. Slov. prekl. Pri prameňoch civilizácie (prel. M. Kosová). Bratislava 1961, s. 224.
- 3a. TOKAREV, S. A.: Rannije formy religii a ich razvitie. Moskva 1964, s. 92.
4. NIKOLSKIJ, V. K.: Původ náboženství. Praha 1950, s. 31.
5. ANISIMOV, A. F.: Religia Evenkov. Moskva—Leningrad 1958, s. 30—31. — OKLADNIKOV, A. P.: Šiškinskije pisanici. Leningrad 1959. — TEN ISTÝ: Petroglyfy Zabajkalia. Leningrad 1970.
5. LIPS, J. E.: c. d., s. 226.
6. Tamže.
- 6a. Tamže, s. 228.
- 6b. Tamže, s. 232.
- 6c. Tamže.
7. FRAZER, J.: The golden Bough. Poľský preklad Złota gałaz. Warszawa 1966, s. 40.
8. LIPS, J. E.: c. d., s. 228.
9. HALEČKA, T.: Povery na Slovensku a ich pôvod. Bratislava 1961, s. 27 n., 60.
10. LIPS, J. E.: c. d., s. 228.
- 10a. 11, 12. FRAZER, J.: c. d., s. 39.
13. TANNER, J.: V indiánském zajetí. Praha 1956, s. 138.
14. NEAL, J. H.: Kouzlo džu-džu hrozí. Praha 1969, s. 34.
15. CHODAK, St.: Kaplani, czarownicy, wiedźmy. Warszawa 1967, s. 152.
16. HOFFMANN-KRAYER, E. — BÄCHTOLD-STÄUBLI, H.: Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Berlin—Leipzig 1927, zv. VI. Nadel, s. 946 n. (Ďalej cit. HddA.)
17. LIPS, J. E.: c. d., s. 228.
18. Tamže.
19. FRAZER, J.: c. d., s. 65.
20. Encyklopedia Britannica. London 1947, s. 687.
21. MOMMSEN, Th.: Das Röhmische Strafrecht. Leipzig 1899, s. 642 n.
22. FRAZER, J.: c. d., s. 39—40.
23. HddA, I. Bildzauber, s. 1294.
24. FRAZER, J.: c. d., s. 65.
25. Tamže.
26. Tamže.
27. LIPS, J. E.: c. d., s. 228. — HddA, I. Bildzauber, s. 1293.
28. MOMMSEN, Th.: c. d., s. 639, 642.
29. Tamže.
30. Tamže.
31. HddA, I. Bildzauber, s. 1293.
32. HddA, VI. Nadel, s. 926.
33. MURRAY, M. A.: The Witch-Cult in Western Europe. Oxford 1921, s. 117.
34. MURRAY, M. A.: c. d.
35. HddA, VI. Nadel, s. 926.
36. AGRICOLA, Ch.: Schottische Sagen. Berlin 1967, s. 83.
37. Tamže, s. 84.
38. Tamže, s. 85.
39. LIPS, J. E.: c. d., s. 228.
40. HddA, VI. Nadel, s. 927.
41. GUAZON, J.: Magie de France. Paris 1910, s. 92 n.
- 41a. Tamže, s. 160. — DRUON, M.: Les rois maudits (slov. preklad M. Kosová — J. Koso). Bratislava 1968—1970, I, s. 467.
- 41b. DRUON, M.: c. d., VI., s. 244, 295.
42. CHAMPS, F. de: Sorcellerie en France. In: Elle, 1967, č. 1228. — FEIXAS, J.: In Elle, 1970, X. (karikat. kresba).
43. SÉBILLOT, J.: Folklore de France, 1904—1907. — LELY, G.: Sade. Prekl. Světová literatura, 1969, č. 2, s. 251.
44. HddA, VI. Nadel, s. 926.
45. ZÍBRT, Č.: Zeznam pověr a zvyklostí pohanských v VIII. stol. Praha 1894, s. 134 n. (Fotokópia NÚ SAV).
46. HddA, VI. Nadel, s. 926.
47. LIPS, J. E.: c. d., s. 227.
48. HddA, VI. Nadel, s. 927.
49. HddA, I. Bildzauber, s. 1294.
50. Tamže.
51. HddA, VI. Nadel, s. 927.
52. ZWEIG, A.: Svedomie proti násiliu. Bratislava 1970, s. 95.
53. HddA, VI. Nadel, s. 927.
54. HALEČKA, T.: c. d., s. 78.
55. MOSZYŃSKI, K.: Kultura ludowa Slowian, II/1. Kraków 1934, s. 343.
56. NIEDERLE, E.: Rukověť slovanských starožitností. Praha 1953, s. 313.
57. BARTOŠ, Fr.: Moravský lid, 1892, s. 316 n. — TEN ISTÝ: Lid a národ, 189, 203 n. — ČIZMÁŘ, J.: Lidové lékařství, 1946, s. 143, 159, 224, 332. — MATIEGKA, J.: Lidové lé-

- čení. In: Čs. vlastivěda. II. Praha 1936, s. 159, 332.
58. HOLUBY, J. E.: Národopisné práce. Vyd. J. Mjartan, Bratislava 1958, s. 326. — KOLLÁR, J.: Národné spievanky. I. Bratislava 1953, s. 177.
59. MICHÁLEK, J.: Spomienkové rozprávania zo života. Bratislava 1970, s. 142.
60. MEDVECKÝ, K.: Detva. Ružomberok 1905, s. 205.
61. HALEČKA, T.: c. d., s. 78 n.
62. Tamže.
63. KOSOVIČ, M.: Výskum ľud. kultúry v obciach Veľké Rovné, Kolárovice, okr. Žilina. 1947—1948 (rkp.).

MAGISCHE FERNTÖTUNG DES GEGNERS (Handlungsanalyse der Imitationsmagie)

Zusammenfassung

Die Praktik der Imitationsmagie, d. h. die magische Ferntötung des Gegners mittels einer Geste oder eines vertretenden Gegenstandes (Ton-, Wachsfigur, Fußspur des Opfers, Bild, Kerzenflamme u. ä.), begleitet vom magischen Wort, stellt eines von den universalen Zeichen in der Magie dar. Seit dem Paläolithikum bis zur Gegenwart löst der Mensch eine gewisse Situation negativ-emotionellen Charakters — d. h. die Vernichtung des Gegners — grundsätzlich auf dieselbe Art und Weise in allen geographischen Räumen sowie auch auf den verschiedensten Stufen der gesellschaftlichen Formationen (siehe Belege S.).

Der Ausgangspunkt der Analyse dieser Erscheinung ist die synchrone Untersuchung der Handlung dieser Praktik, wie wir sie während der Untersuchungen im Terrain der Nordslowakei in den Jahren 1947—48 erkannten. Nach der Erkennung des Funktionierens der untersuchten Erscheinung in der syntagmatischen Kette, orientierten wir uns auf die Verfolgung ihres Vorkommens in den breitesten geographischen, kulturellen und Zeitbeziehungen.

Die Handlung der magischen Ferntötung begreife ich als Zeichen, das zusammen mit den anderen sozialen Zeichen ein *System* bildet, in dem der konkrete *Prozeß* der symbolischen Ferntötung in einer bestimmten Umwelt und Zeit funktioniert. Das Zeichen in der Magie im Bezug zum Wortzeichen und sein denotiertes System erhält eine breitere Bedeutung, eine sogenannte Konnotationsbedeutung. Das magische Zeichen hat den Charakter eines sekundären semiologischen Systems, das auf einer semiologischen Kette beruht, die schon vorher existierte. Bis zum Begriff der Konnotation dauert alles, was die magische Handlung bildet:

das Universum, die Aktanten, die Zeit, die Gegenstände, die Szenerie, das psychosomatische Wirken u. ä.

Das Prinzip des Zeichenbegreifens erfordert eine taxonomische Klassifizierung strukturierter Komponenten nach den Unterschieden zwischen den „materiellen“ Qualitäten, d. h. zwischen dem Ausdruck (signifiant) und seinem unmittelbaren Interpreten, d. h. der Bedeutung (signifié). Aus diesem Grunde zerlegten wir die einzelnen Belege der magischen Ferntötung in ihre strukturellen Elemente: 1. geographischer Raum, 2. Zeit des Vorkommens der Erscheinung, 3. Motivation, 4. Plan der Bedeutung, 5. Plan des Ausdruckes, 6. Signifikation, 7. verbaler und gestualer Kode, 8. Ausdrucksformen, 9. Aktanten, 10. Zeit der Handlung der Erscheinung.

Die analysierten in signifikative Einheiten gegliederten Handlungen gruppieren sich nach zwei Achsen:

1. in der linearen Anordnung deuten sie auf die syntagmatischen Beziehungen zwischen den Einheiten (Prozeß);

2. in der vertikalen Anordnung gruppieren sich die Einheiten in paradigmatische Klassen (System).

Diese Gruppierungen ermöglichen vor allem, das Funktionieren der Struktur und ihre Modifikation in verschiedenen Synchronien und auf verschiedenen Stufen des Kulturstandes der Umwelt zu entdecken.

Der Komplex der Einheiten in der syntagmatischen Kette bildet im dem dialektischen Bezug die Substanz einer Variante des magischen Zeichens und also zugleich auch den Prozeß der

konkreten Variante, in unserer Analyse die konkrete Handlung des symbolischen Tötens.

In der vertikalen Anordnung der Struktursegmente des Zeichens der Imitationsmagie können wir verschiedene paradigmatische Felder, z. B. das Paradigma des Planes des Ausdruckes, das Paradigma der Ausdrucksformen, des gestualen und verbalen Kodes, der Aktanten u. ä. verfolgen.

Die paradigmatischen Felder der untersuchten magischen Handlung enthalten Systemeigenschaften: 1. die Binarität, die sich mindestens durch eine zweigliedrige (Vollstrecker vs Opfer), aber auch durch eine mehrgliedrige Opposition (Vollstrecker vs Opfer + Mithelfer) äussert. In der binären Opposition kommt es auch zu ihrer Neutralisation, wenn nämlich der Mithelfer eingreift und den Kode dechiffrierend den Zauber hintertreibt, was allerdings auch die Person ausüben kann, gegen die der Zauber gerichtet ist.

Vom Gesichtspunkt der Semiotik erscheint die Spezifität des Funktionierens des Zeichensystems in den Praktiken der Imitationsmagie, und zwar in dem Sinne, daß der Plan der Bedeutung konstant unveränderlich ist, jedoch der Plan des Ausdruckes, der Ausdrucksformen, die Beziehungen der Aktanten, die Handlungszeit modifiziert werden, was zusammenfassend den Zeichenwert von den reinen Kategorien wie das Index, die Ikone, das Symbol, zu den überwiegend gemischten Zeichenkategorien wie Ikone (Symbol, Symbol) Index u. ä. abändert.

Aus der gesamten paradigmatischen Anordnung der magischen Handlungen, des symbolischen Tötens gelangen wir zur Erkenntnis, daß diese Handlungen komplizierte semiologische Strukturen

darstellen, deren Funktionieren nicht mit der Struktur der Sprache oder der literarischen Texte identisch ist. Während z. B. im literarischen Text einem Ausdruck mehrere *signifiés* entsprechen, entspricht in den magischen Praktiken einem *signifié* eine n-Zahl von *signifiants*: der Tod des Gegners wird durch unzählige Weisen im Rahmen einer magischen Handlung — durch das symbolische Töten erreicht.

Wir stellten durch die Verfahren der semiologischen Analyse fest, daß sich die Handlung der magischen Ferntötung des Gegners als eines von den universalen Zeichen offenbart. Sie ist durch das gleiche, gleichfalls verständliche und dechiffrierbare Verfahren in allen Zeiten, geographischen Räumen sowie gesellschaftlichen Formationen kodifiziert. Den Ausdruck dieses Zeichens stellt die Metapher dar, jedoch die Symbolik der Metapher benutzt die Realien aus dem Universum. Die eigentliche Handlung ist real, doch ihre Bedeutung, die Wirkung wird der magischen Kraft überlassen (Tokarev).

Durch Verfolgung der magischen Praktik des magischen Tötens des Gegners in ihrer historisch-geographischen Korrelation, wurden Analogien entdeckt, die zur Bestätigung der Tatsache beitragen, daß der Mechanismus des Denkens in diesem leider negativen Fakt, die Einheit des Denkens der Menschheit und gleichzeitig diese Lösungsart der affektiven Situationen äussert, der nicht nur in den traditionellen Gemeinschaften, sondern auch in Großstadtzentren vorkommt, als ob er in seiner Bedeutungs- und Ausdruckskomponente der Zeit widerstehen würde.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Словацкой Академии Наук

Год издания 21, 1973, № 4

Издаётся четыре раза в год

Издательство Словацкой Академии Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Павол Стано

Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 21, 1973, Nr. 4. Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure Dr. Božena Filová und Pavol Stano

Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences

Volume 21, 1973, No. 4.

Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences

Managing Editors Dr. Božena Filová and Pavol Stano

Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Académie slovaque des sciences

Anné 21, 1973, No. 3. Paraît quatre fois par an

Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: Dr. Božena Filová et Pavol Stano

Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Časopis Slovenskej akadémie vied

Ročník 21, 1973, číslo 4. — Vychádza štyri razy do roka

Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka dr. Božena Filová

Výkonný redaktor Pavol Stano

Redakčná rada: Prof. dr. Rudolf Bednárík, dr. Soňa Burlasová, dr. Emília Horváthová, dr. Soňa Kovačevičová, dr. Jaroslav Kramařík, dr. Michal Markuš, doc. dr. Ján Michálek, dr. Ján Mjartan, dr. Štefan Mruškovič, dr. Viera Nosáľová, doc. dr. Ján Podolák

Výtvarná redaktorka Viera Miková

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné predplatné Kčs 80,—

Výmer SÚTI č. 8/6

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1973

Distributed in the Socialist countries by SLOV-ART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, 54 Warmoesstraat, Amsterdam, Netherlands.